

METHODS FOR TRAINING IN CREATIVITY IN PRIMARY SCHOOL

Elka Valcheva

SU “St. Kl. Ohridski, Faculty of Sciences, Education and Arts, Bulgaria

elka.b.valcheva@gmail.com

Abstract: The report presents innovative methods for stimulating the development of creative skills and creative thinking of young students, an attempt to provide teachers with a series of researched, systematic and tried and tested methods to help students express their creative potential. The techniques and methods selected are intended to demonstrate the various means of acquiring basic skills related to the creative productivity of creative thinking, and aim to promote, encourage, stimulate creativity in school through reproductive, reproductive learning. The presented methods and techniques by which the methods for creating creativity are realized activate higher thought processes - analysis, synthesis, comparison, generalization, creativity. Interactive creative methods are included as well as methods - tools for training in thinking and creative games - exercises for non-standard solutions, for design and artistic and creative activity. Available and interesting methods for developing creativity in learning are proposed. They advocate both individual divergent, non-standard thinking and self-expression, as well as team work - group decision making, problem solving, coherence, collaboration and individual input. The various methods and techniques offered for teaching in creativity stimulate the young student to be active, energetic and inquisitive, increase his / her desire for expression, initiative, motivate for self-expression, include fantasy and imagination as important components of the cognitive structure of creative activity, form creativity, innovativeness and lead to creation, success, and self-belief. Affirms psychological neoplasms - self-confidence, self-esteem, self-esteem, self-affirmation, innovation. The applied innovative methodological approaches are accessible, provide opportunities for creative, flexible planning and organization of the educational process and are aimed at creating creativity and innovation in the child's personality. Implementing them in training allows the construction of knowledge in accordance with constructivism. The proposed methods and techniques provide incentives, point the way, draw direction, but do not provide specific answers. Refined through the imagination of each individual, original ideas are born and ways of different thinking are mastered. Methods for learning in creativity overcome conservatism in thinking, build on the child's strengths - imagination, aim at forming and developing qualities of creative personality, creative thinking and behavior, establish new relationships in the school environment, form a new worldview and attitude to reality, they are oriented towards the education of qualitatively new personalities, able to meet the challenges of the future. Today is a time of individual creative expression, entrepreneurialism, initiative, detail and aesthetics are important, so young students need to express themselves in this direction as well. This will help them grow creatively, aesthetically, emotionally and intellectually. The proposed proven methods stimulate the formation of the modern educated person, who is a flexible person with useful social skills, intellectual and emotional competence, a person who is able to interpret, apply, analyze, integrate, make decisions and be responsible for them.

Keywords: creativity, methods, training, elementary school

МЕТОДИ ЗА ОБУЧЕНИЕ В КРЕАТИВНОСТ В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Елка Вълчева

СУ „Св. Кл. Охридски, Факултет по науки за образование и изкуства, България,

elka.b.valcheva@gmail.com

Резюме: Докладът представя иновативни методи за стимулиране развитието на творческите умения и креативното мислене на малките ученици, представлява опит за предоставяне на учителите поредица от проучени, систематизирани и апробирани методи, чрез които да помогнат на учениците да изразят своя творчески потенциал. Подбраните техники и методи са предназначени и да покажат различни средства за придобиване на основни умения, свързани с творческата продуктивност на креативното мислене и цялост на съзряването, поощряването, стимулирането на креативността в училище на базата на възпроизвеждащото, репродуктивно учене. Представените методи и техники чрез които се реализират методите за формиране на креативност активират висши мисловни процеси - анализ, синтез, сравнение, обобщение, творчество. Включени са интерактивни творчески методи, както и методи - инструменти за обучение в мислене и креативни игри - упражнения за нестандартни решения, за конструиране и художествено-творческа дейност. Предложени са достъпни и интересни методи за развитие на креативността в обучението. Застъпват както

индивидуалното дивергентно, нестандартно мислене и себеизразяване, така и екипната работа – вземане на групови решения, решаване на проблеми, съгласуваност, сътрудничество и индивидуален принос. Предложените разнообразни методи и техники за обучение в креативност стимулират малкия ученик да бъде активен, енергичен и любознателен, повишават стремежа му за изява, инициативността, мотивират за себедоказване, включват фантазията и въображението като важни компоненти на когнитивната структура на творческата дейност, формират креативност, иновативност и водят до създаване, успех и вяра в собствените сили. Утвърждава психологическите новообразувания - самоувереност, самочувствие, самооценка, самоутвърждаване, новаторство. Приложените иновативни методически похвати са достъпни, дават възможности за творческо, гъвкаво планиране и организиране на учебния процес и са насочени към формиране на креативност и иновативност у детската личност. Внедряването им в обучението позволява конструиране на знанието в съответствие с конструктивизма. Предложените методи и техники дават стимули, показват пътя, чертаят насоката, но не предвиждат точно определени отговори. Пречупени през въображението на всеки индивид се раждат оригиналните идеи и се усвояват начини на различно мислене. Методите за обучение в креативност преодоляват консерватизма в мисленето, опират се на силната страна на детето - въображението, насочени са към формиране и развитие на качества на творческа личност, на креативно мислене и поведение, утвърждават нови взаимоотношения в училищната среда, формират ново светоусещане и отношение към действителността, ориентирани са към възпитание на качествено нови личности, способни да посрещнат предизвикателствата на бъдещето. Днешното време, е време на индивидуалната творческа изява, предприемчивостта, инициативността, детайлите и естетиката са важни, затова малките ученици трябва да се изявяват и в тази насока. Това ще спомогне да израснат творчески, естетически, емоционално и интелектуално. Чрез предложените апробирани методи се стимулира формирането на съвременния образован човек, който представлява гъвкава личност, притежаваща полезни социални умения, интелектуална и емоционална компетентност, личност, която умее да интерпретира, прилага, анализира, интегрира, да взема решения и да носи отговорността за тях.

Ключови думи: креативност, методи, обучение, начално училище

1.УВОД

Основните *подходи* на обучение са *традиционен* и *нетрадиционен*. При традиционното обучение се осъществява преподаване на готови знания, използват се традиционните методи - разказ, беседа, изложение, демонстрация, инструктаж и др. Обучението се определя като репродуктивно, възпроизвеждащо, ориентирано към учителя, учениците не са в активна позиция. Нетрадиционният подход е конструктивисткия, при който обучението е ориентирано към ученика- активен участник и обучението се осъществява посредством *нетрадиционни методи* за активно учене. *Методите* за обучение в креативност са част от методите за активно учене, но могат да бъдат и самостоятелно обособени, както и креативността да бъде самостоятелно направление, т.к. съществува отдавна *творчески подход*, а таксономията на Блум посочва творчеството самостоятелно като най-висш мисловен синтез. “Методът характеризира именно пътя към целта, системата от съзнателни действия за нейното постигане” казва П. Петров и посочва методи за стимулиране на творческите способности: методът на конкретните ситуации, методът на инцидента, тренировката на чувствителността, мозъчна атака брейнсторминг, методът синектика, деловите игри, ситуационният метод и др. (Петров, П., 306, 317) Такива методи са *брейнсторминг, решаване на проблеми, генериране на идеи, методът на проектите, рефлексията като метод за самооценка. Техниките* за креативност чрез стимули, чертаят пътища, дават насоки и са механизмите за формиране на креативност в мисленето. Обикновено те имат конкретни имена, които са получили от стимула за пораждаване на идеи. Например: *Лотусов цвят, Бионични идеи, Балон с горещ въздух, Лавина, Случайната дума и т.н. Технологии* са група от техники, които се прилагат директно, за да се създаде творчески продукт или творческа мисъл, т.е. посочват директен път към творчество. Използвана такава е технологията SCAMPER (елиминирание, прибавяне, заместване...), технологията “Силата на възприятието”. Терминът “технология” може да се употреби и при комбинации на методи и техники. Методите, техниките и технологиите са *инструментите* за осъществяване на обучението в креативност. *Изборът на подход, инструменти и наличие на подходяща дидактическа среда* реализират *стратегията за творчество* от *креативен педагог*. За постигане умения за творчество е необходимо обучение за стимулиране на креативното мислене, чиито отличителен белег е раждането на нови, различни идеи и начини за решаване на проблеми. Креативността може да бъде формирана на основата на традиционните методи, а ефективността от обучението - при съчетаването на традиционните и методите за творчество или, както Л. Витанов (2015) подчертава, традиционните методи на обучение са необходими, но не са достатъчни за организиране на ефективно обучение. Те трябва да се съчетават с методи, основаващи се на по-висока активност на учениците. Този тип

стратегии стимулират дивергентното мислене, висшите когнитивни умения, откривателството, решаването на проблеми, екипната работа, креативното мислене. Ориентираното към ученика обучение предполага учебният процес да се основава не на репродуцирането, а трябва да се предоставят нови възможности за педагогическа подкрепа. Прилагането на иновативни методи на учене и мислене, стратегии и техники на работа стесняват, но не изместват възпроизвеждащото обучение. Утвърждаването на нови взаимоотношения между учители и ученици и самите ученици отговарят на целите на съвременното обучение (Витанов. Л., 2015). За постигане креативността като резултат от дадена дейност, се изисква прилагане на нетрадиционни педагогически подходи, които мотивират към творческа активност малкият ученик. Методите и техниките за обучение в творчество трябва да бъдат прилагани в класната стая, т.к. са предназначени да развиват умения за креативно мислене и да го подобрят. Те са инструменти за осъществяване на иновативни умения за мислене у учениците. Педагозите трябва да преподават по-ефективни методи и техники за създаване на нови идеи, да стимулират когнитивните процеси, като мотивират за творчество. Предназначението на методите и техниките е стимулиране и подобряване творческите процеси и следва да се използват като преднамерена стратегия за креативност, за да насочват мисленето в нови продуктивни посоки. Преподаването на умения за креативно мислене е ново средство за обновяване на обучението, което е особено подходящо в ранните години на новото хилядолетие и носи нов слой отговорност на учителите в творческата училищна дейност. Научните изследвания са ориентирани към развитието на креативността като образователен процес. Много проучвания показват, че творческите способности могат да се развият чрез прилагане на техники за творчество. Съществуват множество методи, техники, технологии за креативност, които са мощно средство за преподаване на умения за креативно мислене и водят до пораждаване на нови оригинални идеи. Използването на методи, техники, стимули като инструменти за креативно мислене, са в основата на ученето да се мисли по различен начин. Те стимулират дивергентното мислене, което е в основата на креативността и иновациите.

2. МЕТОДИ ЗА ОБУЧЕНИЕ В КРЕАТИВНОСТ, ПОДХОДЯЩИ ЗА МАЛКИТЕ УЧЕНИЦИ

У. Гордън (1981) извежда **метод за решаване на проблеми "Synectics"** от гръцката дума, която означава „обединяване на различни и очевидно неуместни, неподходящи елементи“. Synectics е *методология за решаване на проблеми*, която стимулира мисловните процеси и представлява начин да се достигне до креативността и решаването на проблеми по рационален начин. Методите Synectic са *метафорични или аналогови техники за обединяване на елементите* в търсене на нови идеи или решения и могат да помогнат на учениците да създадат идеи и форми за творческо изразяване. За да направи например странно познатото, иноваторът съчетава нещо познато с нов проблем или ситуация, за да реши проблема или да постигне разбиране. За да направи познатото странно, той съчетава нещо ново или странно с нещо познато, този път, за да придобие нови прозрения или перспективи на вече познатата идея. Създаването на различни видове аналогии се улеснява чрез тези два процеса. *Метафорите и аналозите са най-мощните инструменти в преподаването на умения за творческо мислене*. Тяхното използване може също да се разглежда като *механизъм за дивергентно мислене*, тъй като може да доведе до много различни идеи, но като цяло се фокусира повече върху видовете идеи, отколкото върху броя. В аналоговото мислене идеите от един контекст се прехвърлят на друг в търсене на паралели, прозрения, нови перспективи или нови синтези. Метафорите също могат да играят важна роля в решаването на проблеми. **Директни аналогии** – най-простият тип сравнение е *пряката аналогия*. В една пряка аналогия индивидите търсят паралели между една идея, обект или ситуация. *Да се научат да правят директни аналогии учениците първо трябва да започват с прости сравнения между подобни обекти и след това към по-абстрактни процеси*. *При малките ученици ранните сравнения могат да разглеждат как птицата е като самолет или как хвърчилото е като балон. Сравненията ще бъдат успешни, ако се основават на ясни сходства във форма или функция*. За да извършат метафорично мислене или да обработят учебни идеи, учениците могат да направят тези сравнения като упражнения. Те могат да обработват съдържание на сложни нива на мислене и учителите трябва да ги подпомогнат чрез обсъждане генерираните от учениците аналогии за съдържанието. Директните аналогии също са важни инструменти за създаване на визуални образи. Може да се правят директни аналогии между емоциите и разнообразните предмети, за да стимулират нови гледни точки във визуалните изкуства. **Символичните аналогии** (компресираны конфликти) обединяват думи, които изразяват напълно различни идеи. Понякога противоречията могат да бъдат буквални антоними, като *големи - малки* или *красиви - грозни*. В други случаи те могат да заявяват по-сложни, но противоречиви отношения, като позорния герой или суверенния ученик. Компресираните конфликти имат широки концептуални приложения и могат да бъдат използвани в много ситуации и подходящи за ученици в по-късните начални класове. **Лични аналогии** – опитът, който учениците са имали, както и тяхното ниво на развитие, ще повлияят на аналогите, които те

създават за генерирането на нови идеи. Личните аналогии могат да поставят основите за дискусии в клас, правене на проекти или художествени дейности. На учениците в училище, изучаващи прости механизми, може да бъде поискано да обсъдят какво да бъде лост или макара. Личните аналогии могат също да формират основата за решаване на проблеми или проектиране на проекти. По аналогии ученикът може да бъде дизайнер или решаващ проблеми, да разглежда ситуацията по нов начин. **Морфологичният анализ** е метод, разработен от Фриц Цвики (1969) за проучване на всички възможни решения на сложни проблеми. Този метод развива система, продукт или процес в неговите основни подконцепции, като всяка концепция представлява измерение в многоизмерна среда. По този начин всеки продукт се разглежда като пакет от атрибути. Нови идеи се намират чрез търсене на *нова комбинация от атрибути*, които все още не съществуват. Не съдържа конкретни указания за комбиниране на параметрите и има тенденция да предоставя голям брой идеи. *При малките ученици се прилага като морфологична кутия (таблица) от възможни комбинации за пораздаване на идеи.* (Trefinger DJ, Grover C. Young, 2002). **Въпросници.** Тази творческа техника се използва главно за подобряване или модификация на продукта. Тя включва прилагане на поредица от думи, глаголи, прилагателни или изрази, съдържащи се в контролни списъци или таблици, към съществуващ продукт или услуга или нейните атрибути. *Осбърн Чек лист (Osborn's Checklist)* е най-известният и включва: пуснати за други употреби, адаптиране, изменение, увеличаване, минимизиране, заместване, пренареждане, промяна и комбиниране. Всеки глагол съдържа и разширено определение под формата на въпроси. Например, описанието на заместителя на глагола е: Кой друг вместо това? Какво друго вместо това? Друга съставка? Друг материал? Друг процес? Друга сила? Друго място? Друг подход? Друг тон на гласа? (Осбърн 1963). Методът е да се прилага всеки от глаголите и неговото разширено описание към продукт или услуга. Друга техника за проверка е *PICL на Van Gundy* (контролен списък за подобряване на продукта). Използван по същия начин като списък на Осбърн, дава много опции, съдържащи 792 думи, стандартни и уникални, които могат да бъдат приложени към съществуващи продукти или услуги, и 102 въпроса за стимулиране (Van Gundy 1988, 1993). Този метод е приложим при малки ученици, защото чрез различни модификации, проби на добавяне, разместване и т.н. се получават нови неща, подобно на игра. **Методът описание на качеството** изисква да се вземе качество на всеки вид продукт и възможните промени в него за подобряване на това качество. Този метод е ефективен за създаване на идеи за подобряване на всеки обект (VanGundy, Artur B., 2005). През 1938 г. Алекс Ф. Осбърн изобретява процеса на „организирано размишление“ е най-масово използваната техника за генериране на множество идеи - групова техника за креативност, чрез която се правят усилия за намиране на решение на конкретен проблем, като се събират спонтанни идеи от участниците. В книгата си “Приложно въображение” (Osborn, 1953) определя четири основни правила при **мозъчната атака**, предназначени да намалят социалните задръжки сред членовете на екипа, да стимулират генерирането на идеи и да увеличат цялостната креативност: никаква критика на идеите по време на брейнсторминга, тъй като целта е да се генерират разнообразни и необичайни идеи и да се разширят или допълнят тези идеи; необичайните идеи се приветстват, тъй като новите начини на мислене и гледане към света могат да предложат по-добри решения; голям брой генерирани идеи за по-голям е шанс да се произведе радикално и ефективно решение; комбиниране и подобряване на идеите. Процесът *brainstorming*: събиране на участници с широк спектър от опит; описание на проблема, който трябва да бъде решен с всички критерии, които трябва да бъдат изпълнени; поставяне на предизвикателството на видно място, за да се фокусира групата; насърчаване към ентузиазизирано, некритично отношение и участие на всички членове на екипа; записване всички решения, дори най-необичайните; след приключване на мозъчната атака, резултатите могат да бъдат анализирани и най-добрите решения записани, за да се определи най-доброто действие за отстраняване на проблема; участниците трябва да бъдат стимулирани да надграждат идеите на другите, да работят заедно, а не в конкуренция. Според Едуард Де Боно, има два основни типа мислене – *вертикално и хоризонтално*. При вертикалното мислене всеки етап зависи от правилността на предишния, то е непрекъснато, линейно, последователно. Хоризонталното (страничното) мислене е търсенето в страни от модела, като се реструктурира по най-различни начини. При хоризонталното мислене информацията се използва провокативно, като се цели да предизвика реструктуриране на моделите. Всяко отклонение от отъпкания път на нашето мислене създава предпоставки за ново, по-ефективно решение. Докато вертикалното мислене осигурява минималния резултат, хоризонталното не осигурява нищо, но за сметка на това увеличава шансът за постигане на максималния резултат. *Методът е подходящ и за ученици, когато искаме да открием най-добрата идея. Те дават различни предложения, които после се оценяват и се извлича най-доброто.* **Креативните методи, техники и инструменти на Едуард де Боно**, развиващи латералното мислене са доказани и признати подходи към творчество. „**Шестте мислещи шапки**“ е мощен инструмент за генериране на идеи - анализира проблема, след това генерира възможни решения, оценява ги ефикасно и

реализира ефективно решението. "Шест мислещи шапки" е мощна техника, която позволява да се вземат важни решения, като се разглеждат нещата от всички гледни точки като принуждава да се освободим от обичайния начин на мислене. По този начин, техниката помага да се разбере цялата комплексност на решението и да открием проблеми и възможности, които в противен случай не бихме забелязали. Същността на техниката се състои в последователно „цветно“ мислене, като всеки цвят символизира определена настройка на ума. Всяка мислеща шапка символизира различен начин на мислене: *бяла* шапка- концентрация върху информацията; *червена* шапка, търсене на решение чрез използване на интуиция, инстинктивни реакции и емоции; *черна* шапка- гледа се на нещата песимистично, предпазливо и отбранително; *жълта* шапка- позитивно мислене, оптимистична гледна точка, която помага да се видят всички ползи на решението и неговата стойност; *зелена* шапка- креативно (творческо) мислене и разработване творчески решения на проблема. Мисленето е свободно и идеите не се критикуват. За подпомагане на този процес, Едуард де Боно е разработил *синя* шапка, свързана с контрола върху процеса. Тя се носи от човека, който ръководи срещата. Този човек може да насочва групата да мисли по един или друг начин. Образно казано, идеята е, когато носим шапки с различен цвят, да мислим по точно определен начин. С шестте шапки разглеждаме въпроса от различни гледни точки. Когато въпросът се обсъжда в група, всички мислят едновременно (паралелно) с една и съща настройка на ума – т.е. във всеки отделен момент „носят“ едни и същи шапки. Това е т.нар. „паралелно мислене“- мощен инструмент за подобряване на груповата ефективност, чрез избягване на спорове и конфликти и постигане на синергичен ефект. Техниката "Шест мислещи шапки" може да се използва самостоятелно или в група. При провеждане на срещи тя намалява несъгласието, което често възниква, когато хората обсъждат един и същ проблем с различна настройка на ума. *Техниката се прилага при малки ученици като се насочва мисленето им според цвета на шапката.* (Де Боно, 2010). *Технологията „Силата на възприятието“* дава 10 инструмента за изостряне на възприятието и фокусиране на мисленето по изчерпателен и ефикасен начин. *Инструментът „Силата на възприятието“* може да бъде оприличени на „софтуер за мозъка“, който променя начина на мислене. Това са прости, мощни и доказани техники. **ПМИ - плюс, минус, интересно (положително, отрицателно, интересно).** Основно положение и принцип в тази техника е да се научим да виждаме положителните аспекти на всяка идея, отрицателните ѝ страни и интересното в нея, независимо дали ни харесва или не. Интересното – това е различното от обичайното, утвърденото, всеобщо известното. Без използването на инструмента ПМИ съществува възможността да се пропусне ценна идея, която в момента не сме възприели. ПМИ може дори да даде идея, интересна с това, че води към други идеи. Ако не използваме инструмента ПМИ е малко вероятно да видим слабите страни на една идея, която е много привлекателна и харесваща ни се в момента. **ОВФ - отчитане на всички фактори.** При всеки избор, решение, оценка има различни фактори, които трябва да отчитаме и с които трябва да се съобразяваме. Ако в дадена ситуация ни се струва, че избягването на даден фактор е правилно, то в крайна сметка може да се окаже, че изборът ни бил неправилен, погрешен. Затова при възникването на всяка идея е добре да се приложи инструмента ОВФ, който ни гарантира поглед отстрани, който винаги е много полезен, тъй като ни осигурява възможността да погледнем от друг ъгъл неотчетените фактори. **СИР - следствия и резултати** – когато се роди една идея е хубаво да се вземат предвид възможните последици от нея – в краткосрочен (1 – 5 г.), средносрочен (5 – 25 г.) и дългосрочен (над 25 г.) план. Важното е да се оцени дали последиците са обратими или не. При този инструмент винаги трябва да се има предвид, че някои последици в краткосрочна или дългосрочна перспектива могат да бъдат коренно противоположни. **НЗЦ - намерение, замисъл, цел (крайно преследвани цели)**– Преди всяко решение и действие трябва да си представим точно и ясно целта. В някои ситуации могат да се използват намерения, а в други – замисъл, но всички те имат значението на цел. В една и съща ситуация, различните хора могат да имат различни цели. Ценно е умението сред множеството цели да се отсее и избере най-важната цел, достижима с минимум ресурси. **ННВ - намиране на варианти (алтернативи – възможности – избори)** – Винаги пред нас съществува повече от една възможност или куп алтернативи. При осмислянето на една ситуация може да има куп алтернативи, за които дори не може и да си помислим. Затова помощта отвън е често използван креативен прием. Не бива да се забравя, че не винаги очевидното е най-доброто. **ВИП - важност и приоритети (основни предимства).** При всички случаи определени алтернативи, фактори, цели и последици са по-важни от други – затова е необходимо градирането им по избрани приоритети. Преди това е много важно да се генерират и получат колкото е възможно повече идеи. **ВНД - възгледи на другите (гледна точка).** Различните хора в една ситуация виждат нещата по различен начин и в този смисъл способността да се разбира как мислят другите хора е много ценно качество. Трябва винаги да се опитваме да осмисляме чуждите гледни точки, независимо от това дали сме съгласни или не с тях. Добронамереното сравняване на гледни точки винаги дава преимущества и води до раждането на креативни идеи. **ФИУЧ - физически и умствени части** – Всяко

явление или проблем трябва да се разчленява на по-малки части, за да се вникне по добре и по-дълбоко в същността им. При това съществуват два вида анализи- на физическите части на обекта (проблема) и на умствените части (асоциациите, които се раждат, докато гледаме обекта). Умствените части разкриват нови смислови пластове на физическите части и обогатяват цялостния образ на обекта, който се анализира. По този начин могат да се постигнат много креативни решения. **Р – решения.** Непрекъснато взимаме решения, лесни или трудни, за безкрайно разнообразни неща. Винаги обаче, трябва да си признаваме истинските причини, определили нашето решение. Необходимо е да имаме готовност да се откажем от вече взето решение. Креативността на този инструмент се проявява именно в това, че е много трудно човек да вземе едно решение, ако не може да се откаже от него, за да спечели нещо повече. **НСИ – налична и скрита информация** – Наличната и явна информация твърде често не е достатъчна за вземане на креативно решение. Затова е необходимо да се определи информацията, която в дадената ситуация непременно трябва да се знае – явна, очевидна, скрита, покрита – а ако има неизвестни, то задължително трябва да се набави пълната цяла информация. **ССД - случайна стартова дума** е прием за търсене на нови идеи, чрез търсене на разнообразни асоциации с проблема от множество случайни думи. В повечето случаи някои идеи които се раждат се оказват креативни и осъществими. **Ползите** от прилагането на техниката „Силата на възприятието“ са: по-добро и по-уверено вземане на решения; бързо и точно претегляне на рисковете и ползите; отправяне на „верни послания“ всеки път; постигане на оптимални решения по-бързо от когато и да било преди; откриване на скрити възможности в “проблемите”; използване на мислене от типа “какво ако”, за избягване на скъпоструващи грешки; поглед отвъд границите на самоограничаващите перспективи; отстраняване на пречките с прости решения; визионерство; задълбочено преценяване на всяка ситуация; оценяване на голямата картина от всички ъгли, преди вземане на решение. Както отбелязва де Боно, инструментите в тази техника са толкова прости, че ядосват много традиционалисти, но те са мощни и работят на практика (Де Боно, 2001). *При малките ученици се реализират успешно, когато е поставен подходящ за възрастта проблем за решаване.* **Креативни игри – упражнения на Едуард де Боно** включват съчетаването на идеи, които нормално не са съчетаеми (случайни, несъвместими). Е. Де Боно разработва 62 „инструмента“ за обучение в мислене и усъвършенстване. Те са сериозни творчески инструменти и основни похвати на латералното мислене. Някои от най-известните упражнения и игри са „Свързване“, „Комбиниране“, „Ценност“, „Мост“, „Нишка“, „Асоциации“, „Различни посоки“, „Опростяване“, „Израстване“ и др. (Де Боно, 2009). В книгата си “Как да развием творческото мислене” Де Боно използва произволните думи като провокация, за да окуражи развитието на творческото и латералното мислене. Думите на пръв поглед за изключително неподходящи да бъдат заедно, но упражненията помагат да се откриват връзки между думи (понятия), които нямат нищо общо, ако се придържахме единствено и само към основния им смисъл. Упражненията помагат умът да бъде трениран в намирането на връзки там, където досега никой не е виждал връзка. Това много напомня на думите биноми на Дж. Родари от “Граматика на фантазията” (Родари, Дж., 1986). *Учениците тренират мисленето, като изтеглят думи и търсят връзката между тях.* Друг метод стимулиращ креативното мислене и напоследък използван доста масово, е **мисловната карта (mind mapping)**. Създадени в края на 60-те години на 20. век от Тони Бюзан (2010), днес мисловните карти се използват от всички, когато искат да използват огромния потенциал на мозъка си по-ефективно. Това е техника за записване на информация, която ни помага да мислим и да изразяваме идеите си в по-свободен, креативен и в същото време доста ясно структуриран начин. “В самата техника има много свобода и се включват елементи като цветове, ключови думи, числа, картинки, линии. Мисловната карта винаги се прави само на една страница, което помага накрая да виждаме както детайлите, така и „голямата картина”. Те са естествен *графичен инструмент*, който дава възможност по креативен и организиран начин за изразяване на мисли и идеи. Мисловните карти могат да бъдат приложени във всеки един аспект от живота, където ефективност и яснота на мислене ще подобрят представянето. Те се прилагат успешно при водене на записки, целеполагане, решаване на проблеми, генериране на идеи, запаметяване на информация, планиране на проекти и много други. Мисловните карти са мощен начин за изразяване на мисловни пътеки, картини и асоциации, които вече съществуват в мозъка ни. Те са отражение на лъчистото мислене, което е естествена функция на мозъка, стимулират двете основни функции, описващи “езика на мозъка” – асоциациите и въображението (Бюзан, Т., 2010). *Чрез тази техника учениците се учат да визуализират идеите си.* **Методът “Киплинг”** е друг инструмент за създаване на нови идеи. Той включва задаването на въпроси: *Какво и Къде и Кога и Как и Защо и Кой* (Ръдърд Киплинг), които целят да създадат допълнителни стимули за провокирането на нови идеи. Този метод е подходящ, когато имаме нужда от друга гледна точка или когато влиянието на предишни идеи е твърде натрапчиво. Методът на Киплинг може да бъде използван по два начина. Първият е като задаваме специфични въпроси. Подходящ е, когато сме дефинирали проблема, върху който работим. Вторият начин е като задаваме по-обща въпроси, целящи

изясняване на ситуацията. Например в първия случай, ако организираме рождения ден на училището ни, можем да зададем следните въпроси: Кой да поканим освен служителите? Каква да бъде музиката? Кога е подходящото време? Как да проведем тържеството? Защо точно по-този начин? Освен тези въпроси можем да зададем „негативни“ въпроси като: Защо не трябва да правим тържеството в офиса? Кои хора да не каним? В кой ден не трябва да бъде тържеството? Вторият подход е да задаваме по-обща въпроси като: Какво трябва да направим? Защо трябва да го направим? Как трябва да го направим? Кой трябва да участва? *Методът на Киплинг е изключително лесен за прилагане и може да бъде използван, за да насърчи креативното мислене в различни ситуации и при малки ученици.* **Създаването на алтернативи е метод,** предложен от Хари Алдер (2003). Според него, колкото повече алтернативи имаме, толкова по-добре ще управляваме живота си. А алтернативи се създават първо с разглеждане на нещата от различни гледни точки, различни перспективи. Един вариант не е избор. Два варианта пък в повечето случаи са дилема. Нужни са ни три или повече алтернативи, за да постигнем, каквото искаме. Невро-лингвистично програмиране (НЛП) предлага нови начини за стимулиране на мисълта да открива повече варианти. Тези техники ни помагат да направим онова, на което и без това вече сме способни – да мислим творчески, холистично върху проблемите. В зависимост от значението, което отдаваме на дадено обстоятелство или събитие, ние се чувстваме и държим различно. Ако обаче погледнем това от друг ъгъл, в повечето случаи то ще придобие за нас друго значение и ще ни повлияе по друг начин. Разбира се, имаме избор какво значение да отдаваме на всяко събитие или от каква перспектива да го гледаме. Вариантите се създават, като се гледа от различни перспективи, като често се използват термините „асоцииран“ и „дисоцииран“-глеждане през собствените и през чуждите очи. В НЛП асоциираната гледна точка е позната и под името „първа перцептуална позиция“. Ако гледаме на нещата от перспективата на човека, с когото говорим, това е известно като „втора перцептуална позиция“. „Трета перцептуална позиция“ е, когато наблюдаваме общуването между нас и другия през погледа на трето лице – външен наблюдател. Третата позиция предлага необятен избор от гледни точки, защото може да се влезе във визуализацията по асоцииран начин. Но когато става дума за откриване на нови гледни точки и измисляне на варианти, трябва да сме в състояние да превключваме и на другите позиции. *При учениците е важно освен своята собствена позиция да виждат и позицията на другия.* **Методът на проектите** включва проектирането като творчески процес, насочено към развитие на предметния свят, за да се постигне цялостна концепция, подчинена на функционалност, естетичност и стилово единство на обекта, в основата на които е английският термин „дизайн“. Проектът се дефинира като: план, скица, образец, замисъл, чертеж или решение на определен проблем и най-често е възприемано като творческа дейност, която е насочена към разработване и осъществяване на някаква идея. Работата по проект е една от сравнително новите технологии на обучение с нов тип педагогическо взаимодействие, центрирано към ученика. Проектният метод на обучение е постижение на реформаторската педагогика на XX век, изградена въз основа на социалния опит на детето, на неговите потребности, интереси и възможности. Основан върху концепцията на Дж. Дюи (1961) за „учене чрез правене“, този комплексен метод за усвояване на знания и умения отговаря в най-голяма степен на увеличаващите се изисквания на модерните технологии за професионална реализация, информация, комуникация и управление. Работата по проект е една от *основните продуктивни стратегии* (Витанов. Л., 1999, с. 132). **Методи, техники и процедури за работа по тема и проект. Планиране.** Учениците се упражняват да избират подходящи теми за проекти, планират етапите за тяхното осъществяване, насоките на работа, необходимите материали, организация и др. Предлагат се няколко варианта за планиране. При първия аниматорът насочва учениците стъпка по стъпка в планирането на проектите. Това може да става и чрез отделни инструктивни листове, на които учениците получават указания как да подберат тема за свой научен проект. Вторият предвижда създаване на благоприятна среда за задаване на много въпроси и извличане от тях на такива, които могат да бъдат начало на разработване на проекти. Работата с научнопопулярната и художествената литература също подпомага учениците в избора на интересни теми за проучванията им. **Проектиране.** Предлагането и онагледяването на идеите е съществена част от работата по проект, тема. Учениците се включват в обсъждания, консултации и др., при които могат свободно да задават свои и да записват въпросите на други, да излагат идеи, да дават предложения и др. Те се включват в дейности за бързо представяне на своята идея по различни начини - *техническа рисунка, скица, чертеж или модел.* **Изработване.** Не всички проектирани, планирани и представени в проекта идеи се изработват и осъществяват. Подбират се най-подходящите и възможни за изпълнение и тестване предложения. В процеса на работа по осъществяване на отделни идеи учениците прилагат редица практически умения за обработване на материали, съединяване и комбиниране, моделиране, художествена обработка и др. Те се упражняват да използват разнообразни инструменти, постановки, апаратура и оборудване. Успешното изработване на изделия предполага работа с много и разнообразни материали. В повечето случаи подходящи са подръчните и природните материали, които се

предлагат в много модули. Във всички случаи те се комбинират със свързващи елементи. **Оформяне.** Това е съществена част от работата по проекта. Учениците представят успешно резултатите от работата по своя проект чрез *изложение* или презентация, в които най-общо се представят темата, основните цели и задачи, предположения, планираните и осъществяваните задачи, изводи. Учениците оформят отделни части от своя проект като *табла, таблици, модели, макети* и др. **Писмените доклади** съдържат няколко основни части: заглавна страница, на която са темата, авторът, годината, мястото на осъществяване; основните цели, задачи и идея на автора на проекта; основни проучвания, които включват резултатите от различните данни, факти, снимки и др., които са събрани; представяне на основните идеи чрез скици, описания, рисунки, схеми, диаграми и др.; резултати от тестването на изработеното изделие; изводи. **Изводи и оценка.** Учениците обсъждат резултатите от своите проекти. Те посочват добрите страни и трудностите. На тази основа правят и изводи за своята бъдеща работа. Формулирането на изводи се подпомага с редица въпроси, които се задават на учениците. Например: „Каква е целта на вашия проект? Какви са основните ви открития? Подкрепят ли вашите открития предположенията ви? Постигнати ли са подобни резултати от други? Има ли подобни резултати в учебниците или енциклопедиите? Как ще обясните резултатите от своя проект? Можете ли да докажете своите идеи? Ако можете, как? В повечето случаи аниматорът задава критериите за оценяване на проектите (Витанов, Л., 2009). Л. Витанов анализира основни характеристики на тази стратегия. Една от тях се обуславя от нейния дейностен и прагматичен характер. Тя „изправя ученика пред необходимостта да търси решение на реална задача, да действа активно за създаване на предпоставки за решението”. Работата по тема и проект дава възможност и за осъществяване на идеите на интегралното обучение, ученето чрез трансфер, съпътстващото обучение и др. Проектната работа предоставя възможност за интеграция, както на теоретични знания от различни предмети, така и между теорията и практиката. В методологията и технологията на проектнобазиранието обучение продуктивно се вписват конструктивистките идеи. При такава стратегия на учене новите знания се изграждат чрез допълване на съществуващите вече знания, т.е. новото се изгражда на базата на съществуващия познавателен опит. В такъв вариант на обучение функционира т. нар. учене чрез действие, при което всеки решава задачи според собствените си възможности, като се работи най-често в екип, което също мотивира поради споделянето на постиженията или неуспехите. Поради всичко това работата по проект е изключително ефективна в учебния процес като метод с подчертано интегративен характер и практическа насоченост (Витанов, Л., 1999, 2009). Л. Витанов (2015) провежда изследване в българското традиционно училище като проучва, подбира, разработва съвместно с начални учители и апробира **иновативни методи и техники за активно учене** в начален етап, които включват и техники за обучение в креативно мислене и творчество. Това са педагогически стратегии за активно учене чрез които учениците получават трайни знания т.к. са активни участници в разработването на проблема. Те се различават от настоящите линейни методи, защото са ориентирани към практически продуктивни парадигми за по-голяма гъвкавост при преподаването. Тези техники поставят акцент върху експериментирането в учебния процес, върху процедурата, а на върху това, което учителят се надява да постигне. Разширяват уменията за „учене чрез правене”, дават знания за материали и технологии и използването им в творчески контекст, визуализират се резултатите, отчита се ефективността на въздействието от използването на интерактивните методи и способности чрез рефлексията. Практикуването на тези техники задълбочават знанията относно типовете интелигентност, определени от Х. Гарднър и начините за тяхното развитие чрез активно преподаване. Тези образователни стратегии и технологии са пресечната точка между теорията и практиката, между академизма и „ученето чрез правене”, необходими за всеки съвременен преподавател. В книгата „Методи и техники за активно учене” Л. Витанов систематизира 260 метода и техники в няколко групи: за опознаване, мотивация и сближаване; ценностно ориентиране, правила и предприемчивост; класификация, визуализация и дигитализация; обмяна на идеи, дискусии, казуси; проучване, критично мислене и творчество; решаване на проблеми; работа по проекти и практически дейности; за работа в екип и с експерти; игри. Някои от тях са: Артспирала, Идеи на постер, Креативна таблица, Една тема, пет дейности, Малък групов проект, Новият квартал, Табло за празниците, Фриз, Кула от встници, Балон с горещ въздух (Витанов, Л. 2015). Например: **Техниката “Балон с горещ въздух”** може да се използва като средство за планиране. То окуражава учениците да коментират ситуации и да изучават техните страни. Представя се снимка, колаж или рисунка на балон. Задават се серия от въпроси и се насочват учениците да записват отговорите си върху или около балона. *Кой ще пътува в балона?* – предложение за екип „пътници“ в балона, които се записват в коша му. *Какво трябва да се включи в проекта, за да бъде успешен?* – предложение за план изписан върху върху балона. *Какво го подкрепя?* – ситуации, които могат да попречат на успешния старт на проекта, записани в основата на балона. *Какво ще му помогне да лети бързо?* – какви подобрения ще позволят на проектът да се движи напред ефективно като доверие, мотивация, креативност – написани над балона. *Какво може да отклони балона от курса му?* –

учениците записват от двете страни на балона проблемите, които могат да възникнат по време на изпълнение на проекта (вж. *Active Learning... 2007*). З. Лисийска (1994), М. Иванова (1994, 2010) класифицират някои методи за развиване творческите способности в начален етап: **комбинаторни**-комбинации, вариации на един или няколко повтарящи се елемента, модула; **аглутинация** (обединяване)-прилепяне, съединяване на части от два различни обекта; **аналогия**-прототип от природата- форми, структури, цветове, симетрия, подобие, контраст, еднаквост; **трансформация**-изключване на елементи от дадена система и замяната им с нови, реорганизацията им, с цел да се достигне еволюция и изменение; **мозъчна атака**- творческият колектив беседва, дава идеи, предложения, акумулира идеи и избира най-добрата; **дивергенция**-проучване, изследване на различни пътища за откриване на решението; **конвергенция**-цели да стесни зоната на търсене на решение и от многото възможни комбинации на елементи да се спре на оптималната; **инверсия** - изграждане на вече известна конструкция в обратен ред, обръщане наопаки обекта (Лисийска, З., Иванова, М., 1994, 2010). **Техники за креативност и решаване на проблеми.** **Техниката “Гледни точки”** подпомага гъвкавостта на мисълта на учениците и същевременно представлява полезен списък за решаване на проблеми, като съставим изречения със следните думи: добре, лошо, правилно, погрешно, глупаво, умно, по-добро, по-лошо. “Задействащите” думи помагат учениците да погледнат на положението от различни ъгли, така че упражнението използва гравитно и да се находчивост и творчество. Колко (добре, лошо, глупаво...) е, че не разбира. **Техниката “Окръпяване и разбиване на части”** разглежда всеки проблем или предмет като съвкупност от по-малки или по-големи части. Обикновено **окръпяването** помага на учениците да погледнат по-отвисоко проблема, а **разбиването на части** им помага да се съсредоточат върху различните му части, което прави изпитанието далеч по-поносимо. И в двата случая ефектът е излизане от задънената улица. Нужно е известно творчество, за да се напият асоциации, за да започнат да идват все повече и по-качествени творчески идеи. **Техниката “Обръщане”** се отнася до **обратните твърдения**, които стимулират радикалното мислене. Техниката може да се използва за намиране на нови алтернативи, както и при решаване на проблеми. Обръщането на твърдения не дава решения, а просто стимулира преработката на информация в двете мозъчни полукълба, което позволява на творческия ум да се насочва към нови въпроси и проблеми. **Учениците преформулират твърдения.** **Техниката “Метафори”** използва **Природата като източник на метафори**, просто защото е толкова богата и разнообразна, и тъй като я познаваме, ние лесно можем да “схванем картинката”. Но метафори могат да се черпят и от индустрии, спортове или хобита, литературни творби, известни архитектурни паметници или исторически събития. Използването на метафори стимулира начина на мислене, за да си представим алтернатива или друга перспектива, а новото състояние на духа е нови възможности и решението на проблема. **Учениците се стимулират за идеи от природата.** **Техника “Смяна на рамката”.** Значението на всяко събитие зависи от неговия контекст или рамка. Следователно **променянето на рамката, за да се придаде на събитието ново значение**, в НЛП е известно като смяна на рамката. Дори обикновено събитие като звънване на телефона може да е много досадно за човек, който току-що се е настанил удобно да гледа любимото си телевизионно предаване, но крайно приятно за самотника, който цял ден не е имал с кого да си говори. Промяната на рамката ни позволява да овладеем живота си и да осъзнаем наличието на алтернативи. Най-важното е, че да погледнем на нещо по друг начин ни дава възможност да избираме значението му – значение, което би трябвало да е вдъхновяващо, вместо спъващо; мотивиращо, вместо демотивиращо; приятно, вместо мъчително. Така че уменията да се преосмисля, което всеки от нас притежава в известна степен, си струва да се култивира и използва за получаване на желаните резултати **Учениците се приучават да виждат нещата от друг ъгъл, да преосмислят и гледат на проблемите позитивно** (Алдер, Х., 2003).

Технологията SCAMPER е система от техники, които водят до идеи (Jenkins, P., 1992) ни помага да намерим нови гледни точки, а оттам и да родим нови идеи. SCAMPER е акроним и всяка буква показва различна техника, която можем да използваме, за да се предизвикаме да родим нови идеи (Табл.4)

S= Substitute (Заместване)

C= Combine (Комбиниране)

A= Adapt (Адаптиране)

M = Magnify (Увеличаване)

P= Put to Other Uses (Други приложения)

E= Eliminate (alternative is Minify) (Елиминиране)
(алтернативата е минимизиране)

R= Rearrange (alternative is Reverse) (Пренареждам)
(алтернативата е преобръщане)

Табл.4

			
Triangle	Make Larger	Make Smaller	Subtract
			
Add Something	Add other Things	Multiply	Divide
			
Substitute	Change Color	Change Position	Combine

И при тази техника прецизното формулиране на проблема е от изключителна важност. След което започваме да си задаваме въпроси следвайки реда на предизвикателствата. Докато стигнем до много идеи, от които можем да избираме: да има човек или предмет, който действа от едно място на друго; да се съберат заедно, за да се обединят; да се нагласят за целта с подходящо условие или променят, сменят форма или качество; да разширяват или уголемяват форма или качество; да смаляват, олекотяват, забавят; да се използва с други цели, различни от оригиналната; да премахват, пропускат, отстраняват част от цяло; да поставят срещуположно или завъртат; да преподреждат, сменят реда, променят плана, изваждат схема. Техниките подтикват към нови идеи, пораждаат повече идеи (Jenkins, P., 1992).

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проблемът за прилагането на методи за обучение в креативност в началните класове е особено актуален днес, налагайки съвременни нетрадиционни творчески форми, които се съчетават с традиционното обучение в клас при целенасоченото им прилагане доразвиват креативността в задължителните, избираемите, факултативни форми и занимания по интереси. Прилагането на разнообразни методи, техники, художествено-творчески и конструктивно-технически дейности стимулира малкия ученик да бъде активен, енергичен и любознателен, повишава стремежа му за изява, инициативност, предприемчивост, мотивира за себедоказване, включва фантазията и въображението като важни компоненти на когнитивната структура. Творческата дейност е съзидателна сила, която води до самоутвърждаване, успех и вяра в собствените сили. Стимулирането на творческото мислене чрез креативно-трансформиращи методи на обучение в класната стая отключва креативността у учениците и спомага за развиване на техните творчески способности (мислене и дейности) и въображението, което от своя страна довежда до формиране на креативност и иновативност и обогатява предвидените от ДОО ключови компетентности. Включване на методи, техники и технологии за формиране на креативност и иновативност, ще доведе до качествена промяна при изграждане на технологична и предприемаческа култура у подрастващите с ориентация към новаторство и творчество. Като една съвременна тенденция в учебния процес, включването на методи и техники за креативност поставя солидна основа за значението, формирането и развитието на креативността на учениците за изграждане на личност, способна да мисли и работи творчески.

ЛИТЕРАТУРА

- Алдер, Хари. (2003). НЛП – Нов път към съвършенство. София: Кръгзор.
- Бюзан, Т. (2010). Твоят ум може всичко. Мисловни карти. София: Софт Прес.
- Бюзан, Т. (2013). Силата на творческата интелигентност. София: Изток-Запад, 11.
- Виготски, Л. (1982). Въображение и творчество на детето. София: Наука и изкуство.
- Витанов, Л. (1999). Продуктивни стратегии на обучение по наука, техника и технологии в началните класове. София: Веда Словена.
- Витанов, Л. (2009). Работа с таланти. Методически указания в помощ на организациите, работещи за откриване и развитие на способностите и талантите в областта на науката и техника. София: Еврика.
- Витанов, Л. (2013). Интрактивни методи, В: Традиции и иновации в началното образование. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.
- Витанов, Л. (2015). Методи и техники за активно учене. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.
- Де Боно, Е. (1999). Практическото мислене. София: ИК Кибеа.
- Де Боно, Е. (2001). Научете детето си как да мисли. София: ИК Кибеа.
- Де Боно, Е. (2007). Щастието като цел. София: ИК Кибеа.
- Де Боно, Е. (2009). Как да развием творческото мислене. София: Локус Пъблишинг.
- Де Боно, Е. (2010). Малка лилава книга за НЕстандартното мислене. София: Проджекта.
- Де Боно, Е. (2010). Шест мислещи шапки. София: Кибеа.
- Де Боно, Е. (2010). Шестте рамки на мислене. София: Локус.
- Десев Л., Брик, С. и др. (2011). Психология на творчеството. София: Парадигма.
- Иванова, М. (2010). Теория и методика на обучението по бит, техника и технологии (за начален етап на СОУ). Пловдив: УИ “П. Хилендарски”.
- Лисийска, З. (1994). Основи на дизайна - история, теория, методика. Благоевград: Пирин-принт.
- Маслоу, Е. (2010). Мотивация и личност. София: Кибеа.
- Минчев, Б. (2002). Ръководство за изследване на детето. София: Веда Словена- ЖГ, с. 301-311.
- Минчев, Б. (2013). Обща психология. София: Сиела
- Active Learning and Teaching Methods for Key Stage 1&2. (2007). Belfast, p.7.

- Gordon, W J. J., & Poze, T. (1981). The new art of the possible. Cambridge, MA: SES Associates.
- Jenkins, P. (1992). Art for the fun of it: a guide for teaching young children. New York: Simon & Schuster
- Osborne, AF (1953). Applied Imagination: Principles and Procedures for Creative Problem Solving. New York: Scribners. Google Scholar.
- VanGundy, Arthur. (2005). 101 Activities for Teaching Creativity and problem Solving. Pfeiffer: San Francisco
http://www.amazon.co.uk/Creativity-Public-Relations-PR-Practice/dp/0749435887#reader_0749435887
<http://mindmapping.bg/mindmaps/about/>
<http://www.verto-bg.com/kreativno-mislene/instrumenti-za-kreativnost-metodyt-na-kipling/>